

Szilárdfy Zoltán

MEDITÁCIÓS KÉPEK A BUDAVÁRI KLARISSZÁK HAGYATÉKÁBÓL

A klarisszáktól ránk maradt képző- és iparművészeti emlékekből e tanulmány csupán két oltárképre, s egy unikális olajfestményre szorítkozik. Ezek többretű tematikájukkal, „képrejtvény” jellegüknél fogva szemlélődésre indítanak, szokatlan kompozíciójuk pedig a spekulatív meditáció vizuális igényét ébresztik a nézőben.

Pozsonyból 1714-ben a budai Várba költöztek a nagy múltú óbudai klarisszák jogutódai, akik a legnevezetesebb magyar nemesi családok leszármazottjaiként arisztokratikus kultúrájukkal arra törekedtek, hogy szerzetesi eszményüket Szent Ferenc második rendjében örökölt lelkeségükkel megvalósítsák, esztétikai érzékükkel pedig saját környezetüket és mindazokat megörvendeztessék, akik számítanak jó kvalitású kézi munkáikra, melyekről már a korábbi századokban is nevezetesekek voltak. A XVII. és XVIII. század barokk és rokokó díszítő kedve számos alkalmat nyújtott tehetségük sikeres kifejtésére.

Klasterük csinos templomukkal együtt – miután 1748-ban felépült – az Immaculata tiszteletére szenteltetett föl, s ebben az új templomban már állt Jézus Szíve tiszteletére oltár, majd 1756-ban arról értesülünk, hogy a nyolc év alatt mindinkább gazdagon kiképzett szentegyházban az Olajfák hegyén imádkozó Krisztusnak is van már oltárképe.

Amikor II. József 1782-ben feloszlatta a klarissza rendet, a kolostor szépséges berendezése árverés során szerteszét szóródott. Szerencsére az oltárok, képek jelentős része a piliscsabai birtokukon akkortájt épült új plébániatemplomba került. Itt maradt fenn az a tematikájában egészen egyedi oltárkép, melyet ikonográfiai különlegessége miatt érdemes bemutatni azzal a másik oltárképpel együtt, amely Szűz Mária Szeplőtelen Szívét ábrázolja.

Ma már kétséget kizáróan eldönthetetlen, hogy ez a kompozíció az 1748-ban feljegyzett első három oltárkép egyikével, avagy a később felsoroltak közül az agonizáló Krisztus ábrázolásával lenne azonos, ugyanis ezen a képen mind Jézus Szentséges Szíve, mind pedig az Olajfák hegyén vérrel verítékező Megváltó alakja megtalálható. A többretű kompozíció kivitelezése minden bizonnyal még a XVII. század végén Budán letelepedett skóciai származású festő, Falkoner György leányának, Anna Erzsébetnek (1714–1790) tulajdonítható, aki „... a kép Irásban való Tudományáért vétetődött be ingyen” a szerzetbe, ahol mint Zsófia nővér működött. Az újonnan épült kolostortemplom belső festési munkáiból részt vállalt, valamint egy másik művészeti területen, a sok türelmet igénylő pergamen miniatűrök, szentképek festésében is jeleskedett.

Az oltárkép ikonográfiáján a klarissza meditatív lelkület tükröződik, ezért értelmezését azokból az egykorú irodalmi forrásukból kíséreljük meg, melyeket maga a festő és a szerzet többi tagja egyaránt ismerhetett.

*Falkoner Anna Ersébet Zsófia: A vérrel verítékező Krisztus az engesztelés tükkörképe, 1748
(oltárkép a piliscsabai plébániatemplomban)*

*Falkoner Anna Erzsébet Zsófia: Szűz Mária Szeplőtelen Szívének allegóriája angyalok körében, 1748
(oltárkép a piliscsabai plébániatemplomban)*

A főtéma a vérrel verítékező Krisztus, akit halálfélelmében a vigasztalás anyaga ölel át. A Lukács Evangéliumból (22,43–44) merített mozzanat formai megoldásában a XVIII. század első felének két bécsi géniuszára vezethető vissza: Georg Raphael Donner (1693–1741) és Paul Troger (1698–1762) széles körben kisugárzó művészetére. Donner a pozsonyi dóm Alamizsnás Szent János kápolnája számára készített bronz reliefjén jeleníti meg a teljesen elalélt Üdvözítő alakját, amint átöleli az angyal. Barátja, Troger a Belvedere képtárban lévő olajfestményén hasonló módon vitte vászonra a témát, mely szinte szentimentális drámaisággal hat a szemlélőre. A kitűnő augsburgi festő és grafikus, Gottfried Bernhard Göz (1708–1774) leheletszerű, finom rézmetszetén ugyancsak ilyen típusú kompozícióban mutatja be az Olajfák hegyi jelenetet.

A középkor látomásirodalma még az ókori apokrifekből táplálkozott. Annak legteljesebb summázatát a Martin von Cochen Jézus és Mária életét összegző népkönyvének hazai átköltéséből idézem, amelyet a szintén Szent Klára szerzetéből való báró Ujfalusi Judit (1676–1738) *Makula nélkül való Tükör* címen 1712-ben a nagyszombati Jezsuita Akadémia nyomdájában jelentetett meg. Ebben ez olvasható: „Oh Ádám fiai, leányi rémüllyetek meg: Imé a mi Üdvözítünk bűneinkért ily nagy szorongatást szenved, imé kilencen hét ezer háromszáz, s öt véres veríték csöppet verítékezik.” Föltűnő a képen Krisztus vérvörös ruházata, melynek értelmezését ugyancsak a már idézett meditáció érzékelteti: „... az édes JESUS, hogy az ő sz. fejét a földről fel nem emelhetette, hanem maga véreben meg-ázva a földön fekütt, és az alsó köntöse annyira megázot, hogy semmi száraz nem volt benne”. Az oltárkép vörös tónusát csak fokozzák a kép alján a Purgatórium lángjai, benne a szokásos „Tria Anima” helyett öt szenvedő figura látszik, utalván Jézus öt szent sebére. Mintha a XVIII. század egyik legnépszerűbb imádságos könyvének, gróf Sigray Erzsébet Róza klarissza apátnő Pozsonyban kiadott *Jó Illatú Rosáskertjének* szavai ihlették volna a művészt: „A te rósa Színű Szent Véred szállyon-le, a mely őket élessze nehéz kínokban”, továbbá „... a te drágalatos Szent Véredért mellyet te a Szent Olaj hegyén nagy bőven ki-ontottál, szabadicsd-ki a te meg-hólt hivednek lelkeit, a Purgatóriumnak rettenetes szörnyű tüzének kinnyából: s kiváltképpen azt a lelket a mellyről soha senki meg nem emlékezik”. A tisztítótűz ábrázolásának kettős aktualitása van. Egyrészt idézi a franciskánus lelkiség Poziuncula-kultuszát, bűcsúszerzési jámbor gyakorlatát a szenvedő lelkek javára, másrészt pedig hitvédelmi jelentőségű, ugyanis a döbbenetes látvány erejével cáfolta a hitújítókat, akik tagadták a tisztítótűz létét. A tridenti zsinat után ez a téma a középkorban annyira népszerű pokoltornác-ábrázolás örökébe lépett.

A Krisztust átölelő angyalt a *Makula nélkül való Tükör* meg is nevezi, méghozzá Mihály arkangyalnak tartja, aki „alá-jöve... szép iffiu képében és látván az ő Urát, Istenét olly nyomorultul, megrettene rajta, és mondá: Üdvöz légy JESUS, ... oh erős Istenség, modd-meg mit jegyez ez véres veríték?... oh szerelmes Uram JESUS ne szomorkodgyál... Emlékezzél meg mennyi sok ezer lelkek fognak utánnad azon pohárbul innya, és kedvedért életüket le-teszik... az Angyal azért nagy tisztelettel fel-emeli a földről, és a véres verítéket le-törlötte, de vigasztalta, erősítette, és minden tehetségével szolgált néki, az után fel-méne mennyekbe.” A Krisztus jobb vállán látni az angyal kezében a verítéket letörlő kendőt.

Apparuit illi Angelus de Cælo confortans
eum. Luc. 22. v. 43.

Circumdede runt me Dolores mortis
Pf. 17. v. 6.

*Gottfried Bernhard Göz: Az Olajfák hegyén vérrel veritékező Krisztus
Rézmetszet, 1750 körül (a szerző gyűjteményében)*

Az angyal vigasza a meditáló lelket engesztelésre indítja, s az érzékletesen leírt Olajfák hegyi jelenet után maga az Üdvözítő szólal meg: „Te-is vigasztalhatz, ha akarod, és olly kedvessen veszem tüled, mint akkor az Angyaltúl vettem.”

A középkor végi devotio moderna sajátossága az értünk szenvedett Istenemberrel való compassio, a teljesen együttérző szolidaritás vállalása. Az engesztelés jámbor gyakorlata, amely különösen a Jézus Szíve tiszteletben öltött formát, teológiaiilag csupán a halálfélelemben vigasztalást nyert Krisztus misztériumában értelmezhető. Ugyanis a megdicsőült Üdvözítő mennyei boldogságához semmiféle engesztelő gyakorlattal hozzátenni nem lehet. Kín-szenvedése során istensége szerint Ő előre látta a világ végezetéig az emberiség minden gonoszságát, melyet ártatlan báránként magára vállalva végtelen szomorúság, lelki gyötrellem borult rá olyannyira, hogy veríték és izzadság helyett a szenvedés vért sajtolt ki belőle. De ezt követően az égi vigasz üdítő kelyhéből izlelte mindazt az odaadó együttérző szeretetet, melyet a történelem végéig követőinek engesztelő szíve nyújt majd neki. Így tehát minden emberi engesztelés és jóvátétel kizárólag csak nagycsüörtök éjszakájának illatos légkörében, ezüstös fényében értelmezhető, amennyiben az engesztelő szeretet megnyilvánulásai évezredekkel áthidalva visszahatnak az Olajfák hegyi eseményre, beváltva, realizálva azt a vigaszt, mely végül is Jézust hősiiesen fölbátorította az önként vállalt megváltó halálra.

A festmény homlokterében Jézus Szívének a pozsonyi orsolyitáknál tisztelt kegyképét ismertem fel, mely valójában egy festett dombormű, amit gróf Sigray Borbála úrhölgy hálából ajándékozott még 1710-ben a nővéreknek. Tulajdonképpen az egykori Koronázó Város Szent Szív kultuszának ez a kegytárgy volt a „gyűjtőpontja”, számos rézmetszet is készült róla.¹ Nyilván a Pozsonyból Budára költözött klarissza apácák Jézus Szíve áhitatát a pozsonyi emlékek határozták meg, amikor az ottani orsolyák körében megalakult társulat után harminc évvel, 1742. december 21-én Budán a várbeli klarisszák is megalapították kolostorukban az Üdvözítő Szíve Testvérületét.² Figyelemre méltó, hogy társulati könyvük címlapját a Szentséges Szív képével éppen Falkoner Zsófia nővér akvarellje díszíti. Az a vörös lángtenger, mely félkörben övezi az angyalok által felmagasztalt Irgalmas Szívet, mintegy kioltani hivatott a kép alján látható Gyötrelmek Tüzét.

A Getsemáne-kert zöld pázsitján mintha a szent veríték nyomait is láthatnánk, amit már a keresztény ókortól kezdve a heliotrop, vagyis a vérjáspis kőben vélték felfedezni, ezért készítettek ékszereket belőle, melyek apotropaiikus jellegét Krisztus drága vére motiválta.

Mária sírja az Olajfák hegyének közelében található, amint Pécsváradi Gábor obszerváns ferences 1517-ben jeruzsálemi zarándoklatáról szóló Itineráriumában feljegyezte: „... van egy tágas barlang Szent Joahim és Anna kertjében, azért járt oda az Úr hűségesen imádkozni, mivel az nagyapjának és nagyanyjának kertje volt...” továbbá arról a hagyományról is értesít, mely szerint: „Maga a Boldogságos Szűz Mária is fia halála után gyakran kereste föl a hegyet; mind a mai napig mutogatják a helyet a hegy oldalán, ahol elfáradt, és megpihent.”

¹ SZILÁRDFY 2001. 235–248. p.

² SCHWARCZ 2001. 148–150. p.

A felsorolt adatok fényénél értelmezhető az oltárképen a Krisztussal szemben térdelő Fájdalmas Szűzanya alakja. A keresztény ikonográfiában jóformán ismeretlen együttes művészi megjelenítése egy olyan misztikus mélységű szemlélődést jelenít meg, melyről csupán némi rész-előképek tájékoztatnak. (Gyűjteményemben megvan mindkét változat, G.B. Göz augsburgi metszete, akinél a téma először tűnik fel, s az ő nyomán a Joseph Kollanetz által készített rézmetszetű kép is, melyen a Purgatóriumban szenvedő lelkekért esedező Szűz Mária a Szentháromság előtt térdel, Szent Fia szívsebéből pedig vérsugár enyhíti a szegény lelkek kínját. Az ilyen ábrázolások segíthették Falkoner nővért az egyedi kompozíció szerkesztésében.)

Gottfried Bernhard Göz: Szűz Mária közbenjárása a Purgatóriumban szenvedő lelkekért
Rézmetszet, 1765 (a szerző gyűjteményében)

Az Olajfák hegyi Krisztussal együtt ábrázolt Szűzanya kompozíciója a salzburgi bencések reprezentatív Mária-kongregációs termében látható, ugyanott, ahol a rózsafüzér tizenöt titkát bemutató olajfestmények közül a fájdalmas olvasó első misztériuma. Az utrechti származású Adriaen Bloemaert-ot (1609 után–1666) nyilván a rózsafüzér magánáhítata bátorította az apokrif mozzanat művészi megjelenítésére. Érdekes módon a Getsemáne-kert jelenet a háttérrel képezi, míg a kép domináns szereplői: az elalélt Szent Szűz, akit Krisztushoz hasonlóan angyalok vigasztalnak. Nem valószínű, hogy az 1637 körül készült manierista remekművet Falkoner Zsófia ismerte, de annyi bizonyos, hogy mindkét alkotás irodalmi forrása közös: Bloemaertnál Martin von Cochen műve, Zsófia nővérnél pedig Ujfalusi Judit könyve.

*Adriaen Bloemaert: A fájdalmas rózsafüzér első titka, 1637
(Aula Academica Benediktinerstift, Salzburg)*

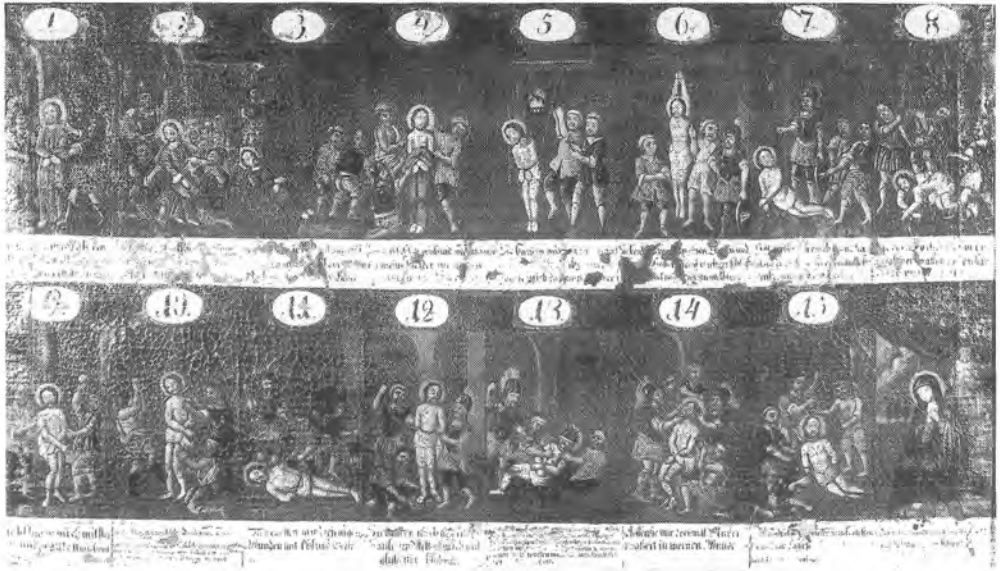
A Piliscsabán látható másik oltárkép, amely eredetileg a Jézus Szíve oltárral szemben állhatott, Szűz Mária Szeplőtelen Szívének allegóriája. Az egészen sajátos kompozíció a mariológia szabályai szerint felépített rétegeivel valóban meditációra serkent. Az égi szférában a Szentháromságot jelentő ragyogó háromszög az isteni Gondviselés szemével, alatta Mária nevének monogramja, majd a kép közepén a rózsakoszorús, lángoló szív a fájdalom törével szintén fénysugarakkal övezve. Mária monogramja fölé egy angyal koronát emel, vele szemben a másik, a Máriára utaló (a hagyomány szerint a sírjában megtalált) rózsákat tartja. Középen tömjénező angyalt látunk, a másik oldalon a zarándok ruhás angyal itt az őrző angyalra utalhat. Szűz Mária alatt a négy arkangyal hódol, Szent Mihály kezében a lángpallossal, Gábiel a liliomszállal, Uriás tartja a holdsarlót – emlékeztetve a Szent Szűz kozmikus jelentőségére, Rafael pedig a kis Tóbiást oltalmazza, aki ezen a festményen már kontaminálódik az őrangyal szerepkörével. Mivel Pozsonyban létezett Mária Szeplőtelen Szívének Társulata, s feltehetően annak tagjai közül többen lehettek a Budára költözött klarisszák közösségéből is, akik a kultuszt megőrkölve áhitatgyakorlatokkal azt lelkiségükben melenggették, számukra jelentőségteljes volt a Mária Szíve-oltár felállítása.³

1782-ben II. József szerzetesrendeket feloszlató intézkedése a klarissza monostorokat is megszüntette. Ennek során ingóságai szétszóródtak. Részint árverés útján értékesítették kegytárgyaikat, részint pedig az apácák magukkal vitték hitbuzgalmi eszközként a sokszor művészi kvalitású tárgyaikat, melyek egyúttal kedves, de a szétosztatás miatt keserű emlékül is szolgáltak. Ezekben a vészterhes napokban talált menedéket rokonánál, Dobrowolny Miklós egri kanonoknál Kuthy Klára utolsó pesti klarissza apátnő. Az ő hagyatékából kerülhetett az egri ferencesekhez Magdalena Beutler (†1458) freiburgi klarissza apáca képmása, a háttérben Krisztus szenvedésének miniatűr jeleneteivel. Az olajfestmény egykorú, még a XVIII. század elejére datálható másodpéldányát a budai Erzsébet-apácák Fő utcai kolostorában láttam, a klarissza rend feloszlata után került oda a budavári kolostor számos más kegytárgyával együtt. Az Erzsébet-apácák jámborságát a klarisszákéhoz hasonlóan Assisi Szent Ferenc lelkisége határozta meg, s így ájtatosságaikat is szívesen átvették és gyakorolták. Egy ilyen meditatív ájtatosság szemléltető eszközének tekintem azt a vászonra festett olajképet, amely nyilvánvalóan a budai klarisszák hagyatéka Szent Erzsébet betegápoló leányainál (akiktől munkadíj fejében származott magángyűjteményembe).

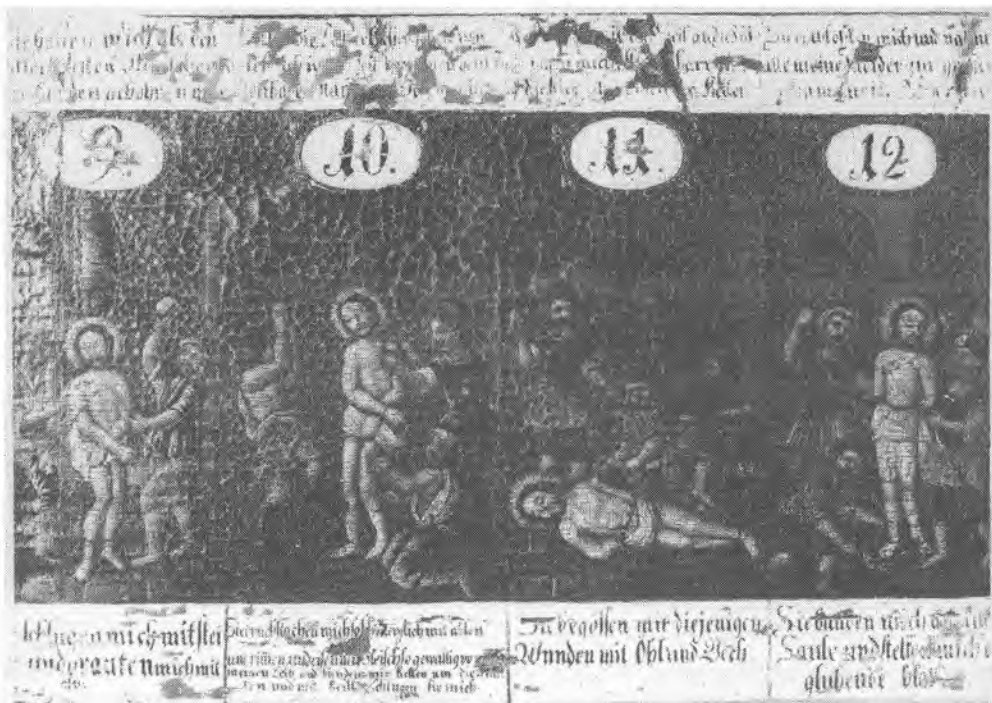
A privát devóció és népi vallásosság ezen páratlan kultusztörténeti és kulturhistóriai jelentőségű darabján a Pozsonyból Budára települt, amatőr művészkedésben járatos klarissza apácák egyike 15 ábrával illusztrálta rendtárs elődjüknek, Magdalena Beutlernek misztikus látomássorát, melyben Krisztus ismeretlen, titkos szenvedéseit jelenítette meg a korabeli kínzókamrák tortúráival.

A képsort Szent Brigitta látomása értelmében a Fájdalmas Anya ülő alakja zárja, aki, mint szemtanúja a történeteknek, Szent Fia gyötrelmei tőprengve elmélkedik. (A jelenetek alá írt szöveg egyezik annak a ritkaságnak tekinthető kisnyomtatványnak a szövegével, melynek egy példányát a jeles soproni művész, id. Storno Ferenc hagyatékából unokájától, Storno Gábortól kaptam meg.)

³ SCHOEN 1943. 8. p.

*Ismeretlen magyarországi szerzetes festő: Krisztus titkos szenvedései, 1700 körül
(a szerző gyűjteményében)*

Magát a festményt azért illetem a páratlan jelzővel, mivel a Krisztus titkos szenvedéseivel foglalkozó szakirodalomban eddig még a témának ilyen jellegű szinopszisára nem találtam. Idős, ma már nem élő budai Erzsébet-apácától hallottam, hogy a rend működése idején nagycsüörtökről nagypéntekre virradólag közösségükben mindig megtartották a klarissza Magdolna nővér ájtatosságát, melyet számukra ez a régi festmény jelenített meg. A többalakos drámai jelenetek egy-egy olyan Krisztus-típusra redukálódtak, melyek a csoportképből önállósulva meghatározó szerepet tölthettek be, különösen a népi vallásosság szakrális művészetében.

A tizenöt titkos szenvedés egykorú leírását gyűjteményemben őrzöm. A közölt olajfestmény jelenetei alá írt német szöveg fordítása az alábbiakban olvasható.

„Ezeket a börtön-titkokat, melyeket már régóta tiszteltek a királyi kisvárosban Prágában Szent Vencelnél többször újolag is renoválták és most is tisztelik őket. Tizenöt titkos szenvedés és fájdalom, ahogy azt Jézus Krisztus az ember, a Szent Klára rendjéből való kegyes és istenszerető Mária Magdolnának, aki Rómában nagy szentségben élt és üdvözülten meghalt, élő szóval kinyilvánította.

A nővér áhította, hogy Krisztustól, az ő szent szenvedéséről valamit megtudjon. Akkor Krisztus megjelent neki és fölfedte titkos szenvedéseit és fájdalmait, ahogy azt ő a megfeszítés előtti utolsó éjszakán elszenvedte és így szólt hozzá: Kedves Nővér! Aki ebből a tizenöt titkos szenvedésből naponta egyet nekem áldoz és az imádságot áhítattal végzi, azt az utolsó ítélet napján az örök boldogsággal fogom megjutalmazni.

Krisztus mondá neki: A zsidók a legrosszabb embernek tartottak, aki akkor a földön élt.

1. Megkötözték lábaimat kötéllel, és levonszoltak a lépcsőn egy sötét, bűzös tömlőbe.
2. Megfosztottak engem minden ruhától, ó tiszta szívemnek mily szégyen, és irgalmatlanul hegyes vasakkal döfködték szent testemet.
3. Megkötözték testemet kötéllel, s vonszolták föl-alá a börtön földjén.
4. Kikötöttek egy gerendához és hagytak engem lógni, míg le nem estem, a nagy fájdalomtól véres könnyet hullattam.
5. Egy cölöphöz kötöttek engem, átszurkálták egész testem mindenféle fegyverekkel, hegyes szögekkel és kövekkel, és iszonytatóan megégették parázzsal és fáklyákkal.
6. Átszúrták testemet árákkal és nyársakkal, és letépték rólam bőrömet és husomat.
7. Egy cölöphöz kötöttek engem, és izzó vasra állítottak.
8. Bekötözték szemeimet a legszennesebb kendővel és megkoronáztak tüzes koronával.
9. Egy hegyes szögekkel kivert székre ültettek, mely mély sebeket ejtett testemen.
10. Sebeimbe folyékony ólmot és szurkot öntöttek, azután lelöktek a székről.
11. Kitépett szakállam sebeibe szögeket és csiptetőket szurkáltak, legnagyobb kinszenvedéseimre és szégyenemre.
12. Egy keresztre taszítottak engem, olyan erősen és szorosan hozzákötözték, hogy alig lélegezhettem.

13. Leszorították szent fejemet a földre, egyikük lábával mellkasomon állt, általszúrták nyelvemet, koronám egyik hegyes tövisével.
14. Szájamba förtelmes mocskot öntöttek.
15. Gyalázkodóan beszéltek rólam, összekötötték hátul kezemet, majd kivezettek a tömlőcből és vesszővel hajtottak, mint egy barmot.

Ezután így szólt Krisztus hozzá: Kedves Nővérem! Azt kívánom, hogy ezt a tizenöt szenvedést másoknak is meséld el...⁴

A látomások már többször idézett barokk szövegekönyvének egyetlen fametszetű illusztrációján I.M. monogramista mester egy síró angyal társaságában, a börtönben hármass bilincsbe (Dreikant) vert ülő Krisztust mutatja be. Ezt az ábrázolást, amely a dél-német és osztrák népművészet máig fennmaradt megannyi kegytárgyát ihlette, hazánkban ikonográfiai raritásként a fertőszéplaki kálváriakompozíció egyik kőszobrán örökítették meg. Irodalmi gyökerét W. Larson Augsburgban 1709-ben *Theatrum dolorum JESU Christi Dei hominis* című hitbuzgalmi könyvében találjuk. Itt arról történik említés, hogy a talmudi hagyomány szerint a Krisztust elítélő főpapok és farizeusok Őt varázslónak tartva, fogdájukban láncokkal úgy összekötözték, hogy emiatt sem állni, sem ülni nem tudott. Ez a Dreikantnak nevezett kínzószerszám a XVII. században még használatban volt, és a büntetőjogi gyakorlat szabályozta a lekötözés módját is.⁵ Különbösen a titkos szenvedések jeleneinek embertelen tortúráit már a középkori eredetű budai joggyakorlat is érvényesítette, amely a Mária Terézia -kori büntető törvénykönyvében is éreztette hatását, kiváltképp a kínvallatások során (torturalia examina), amikor a gyötrelmek fokozására a különböző kötélszorítóktól, a gúzsbakötéstől, de még a borzalmas spanyol csizma alkalmazásától sem riadtak vissza.⁶

Az itt közölt fametszet egy ma már nem létező müncheni kegyképről készült, melyet az egykori Gruftkirchében tiszteltek⁷. A síró angyal szalagiratán ez olvasható: „A föltámadáskor az igazságra fény derül”, vagyis az utolsó ítéletkor fog bebizonyosodni, hogy Jézusnak kik okoztak annyi borzalmas szenvedést.

Krisztus titkos szenvedéseinek epikus eseményekből fűzött sora a gyűjteményemben őrzött festményen több olyan közkedvelté vált ikonográfiai típusra utal, amelyek ezekből kegyképpé redukálódtak. A legismertebb példa az apokrif mozzanatok közül a Rastchristus, vagyis Pihenő, illetve Búsuló Krisztus, akinek épp Budán, a fogaskerekű vasút alsó végállomása közelében, Buda szabad királyi város egykori vesztőhelyén, a kivégzettek temetője mellett még ma is áll – kovácsoltvas kerítéssel körülvéve – barokk kőszobra, melyet Rothe Mária budai polgárnő állíttatott 1725-ben, amit a korabeli följegyzések „Ecce Homo”-nak neveznek.⁸

⁴ SZILÁRDFY 1997. 25–30. p.

⁵ MARKMILLER 1979. 176–184. p.

⁶ ZOLTÁN 1963. 263–264. p.

⁷ STEINER 1977. 28. és 30. p.

⁸ SZÖLLŐSSY 1987. 25. p.

*I.M. monogramista: A hármas bilincsbe vert Krisztus
Fametszet, 1700 körül (a szerző gyűjteményében)*

Irodalom

- MARKMILLER 1979 Markmiller, Fritz: Ein Sonderbild der „Geheimen Leiden“: Zur Ikonographie von „Christus auf dem Dreikant“. In: Volkskunst 2. (1979)
- SCHOEN 1943 Schoen Arnold: Emlékezés a klarisszák budavári és a ferencesek pesti templomára. Bp., 1943.
- SCHWARCZ 2001 Schwarcz Katalin: Mária Terézia látogatása a budai klarisszáknál 1751. augusztus 8-án. A budai klarissza zárda története. 3. rész. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 29. (2001), 135–160.p.
- STEINER 1977 Steiner, Peter: Altmünchner Gnadenstätten. München, 1977.
- SZILÁRDFY 1997 Szilárdfy Zoltán: Krisztus titkos szenvedéseinek ikonográfiája. In: Hevesi Napló. Különszám (1997).
- SZILÁRDFY 2001 Szilárdfy Zoltán: A budavári klarisszák egy meditációs oltárképének ikonográfiája. In: Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában. (szerk.: Barna Gábor). Szeged, 2001. 235–248.p.
- SZÖLLÖSSY 1987 Szöllőssy Ágnes: Budapest köztéri szobrai 1692–1945. Bp., 1987.
- ZOLTÁN 1963 Zoltán József: A barokk Pest-Buda élete. Bp., 1963.

Pictures of Contemplation from the Bequest of the Clarissan Order from Buda Castle

The legal successors of the Clarissan nunnery moved back to Budavár from Pozsony (Pressburg) in 1714. The convent dedicated to the Immaculata was completed in 1748 in which there was a new Heart of Jesus altar. From 1756 there is an altarpiece with Jesus praying on the Mount of Olives. Joseph II. dissolved the order in 1782 and all the furnishings were scattered in auctions. Most of the altarpieces and pictures were taken to the new parish church on the Piliscsaba estate but it is impossible to say whether they are identical with the first three recorded altarpieces from 1748 or they are the later depictions of the agonising Christ. The heterogeneous composition was probably created by Anna Erzsébet, the daughter of the György Falkoner, an artist of Scottish origin who settled down in Buda at the end of the 18th century (1714–1790) but she was known as sister Zsófia in the convent and she took part in the interior decorations of the convent's church. The iconography of the altarpiece reflects the meditative spirit of the order. The main theme is Christ perspiring blood, who is embraced by the angel of solace in his agony of fear. The actual realisation is related to the form and style of Georg Raphael Donner (1693–1741) and Paul Troger (1698–1762). The depiction of the Purgatory has a double topicality: on the one hand it reflects the pious processions' practice of the Franciscans, and it is to strengthen people's faith. After the Council of Trent this topic took the place of the depiction of the limbo, so popular in the Middle Ages. The consoling angel invites the contemplating souls to propitiate. The main features of the late mediaeval *devotio moderna* are the compassion with the God-man suffering for us, and the taking over of deeply sympathetic solidarity. The practice of pious propitiation which culminated in the worship of the Heart of Jesus is probably related to the mystery of Christ being comforted in his fear of death. In the foreground of the picture the icon of the Heart of Jesus worshipped by the Ursulite nuns from Pozsony can be recognised. (Probably the Clarissan nuns had been influenced by the cult of the Heart of Jesus in Pozsony after they moved to Buda where they founded the Society of the Heart of the Saviour in the convent on 21 December 1742 and the membership booklet was decorated with a watercolour by Sister Zsófia Falkoner depicting the Holy Heart.) The motifs on the altarpiece representing the kneeling Mater Dolorosa opposite Christ are almost unprecedented in Christian iconography. (The print by G. B. Götz is the first of this kind and Joseph Kollanetz made a similar copperplate engraving inspired by him.) The other altarpiece from Piliscsaba which originally must have been opposite the Heart of Jesus altar is an allegory of the Immaculate Heart of the Virgin Mary. There is a shining triangle over the horizon representing the Holy Trinity with the eye of God's Providence, we can read the initials of Mary underneath, and we can see a burning heart with a crown of roses and the dagger of pain crowned by rays of light in the middle. There used to be a Society of the Immaculate Heart of the Virgin Mary in Pozsony and probably there were several nuns among its members who later moved to Buda. (In 1782 the nuns brought their religious objects as souvenirs or devotional objects, very often of artistic quality.) An oil portrait of Magdalena Beutler (†1458), a Clarissan nun from Freiburg got into the possession of the Franciscans in Eger,

probably from the bequest of Klára Kuthy, the last Clarissan abbess in Pest, with the miniatures of Christ's sufferings in the background. A replica, probably from the early 18th century was found in the Elisabethan nuns' convent in Fő street in Buda. One of the Clarissan nuns had made 15 illustrations of her predecessor in the order, Magdalena Beutler's series of visions in which the unknown and secret sufferings of Jesus were represented with all the tortures in the chambers of the time (up to now no reviews of the topic have been found in the relevant literature). The terrible tortures from the scenes of the secret sufferings were enforced by the mediaeval law in Buda but it had its effect on Maria Theresa's penal code as well. The epic of the secret sufferings of Christ has been reduced to several devotional icons. The most widely known example of the apocryphal events is the so-called Rastchristus, or the Resting and Sorrowful Christ of whose Baroque stone sculpture can be seen even these days on the earlier town scaffold (1725, it was called Ecce Homo).

Horváth J. András

NÉZETEK ÉS TÖREKVÉSEK A BUDAI VÁROSPOLITIKÁBAN 1867 ÉS 1873 KÖZÖTT

Ritkán figyelemre méltatott területe a főváros történetének az egyesítés előtti budai várospolitikája. Czaga Viktória úttörő, Szentkirályi Mór ismert röpiratát, illetve a budaiaknak a városegysítéshez való viszonyát elemző tanulmányán kívül nem született a témáról feldolgozás.¹ Jelen kísérlet célja megrajzolni az érintett időszak jobb parti várospolitikájának legjelentősebb további meghatározó vonásait. Választ szeretnénk kapni arra, hogy miként fogták fel saját helyzetüket a budai városatyák a „kisvárosi fővárosban”, hogyan viszonyultak saját urbanitásbéli meghatározottságaikhoz a városi funkciók alapján, s általánosságban melyek voltak a váropolitika főbb törekvései és megnyilvánulási formái a városi önkormányzatok helyreállítása (1867), valamint az új „nemzeti metropolisz” szervezeti alapjainak lerakása (1873) közötti fontos időszakban. Meghatározható-e sajátosságos értékszempontok, s ha igen, melyek ezeknek társadalmi-politikai jellemzői? Továbbá: kiolvasható-e a testületi előterjesztésekből, illetve határozatokból a közgyűlésnek mint „erkölcsi testületnek” egyfajta én-, ön-, vagy ideálképe, s ha igen, melyek ezek leglényegesebb elemei Buda város vonatkozásában?

Város és állam viszonya – a város mint országos politikai tényező

Nemzetstratégiai kérdésekre adott váropolitikai reflexiók

Jobbára ugyan a kormánypolitikával összecsengő hangszerelésben, ám mégis igen élénk eszmecsere zajlik ebben az időszakban a budai városházán az országos jelentőségű kérdésekről. A diskurzus legitimációs keretét az 1848-as városi törvény biztosítja.² A középítészeti hatáskör 1870-es részleges elvonása, illetve az adó- és tanügyigazgatás csekély mértékű társadalmi ellenőrzés alá helyezése (1868) révén

¹ CZAGA 1999. 13–21. p.; SZENTKIRÁLYI [1971]. 290–292. p.

A tárgyra vonatkozó legjelentősebb forráscsoportok: Buda szabad királyi főváros képviselőtestületének fennmaradt jegyzőkönyvi anyaga (BFL IV.1105.) és a városi tanács iratai (BFL IV.1106.). Egyéb fontos nyomtatott források: Buda Szabad Királyi Fővárosa Hatóságának 1872-dik évi működéséről szóló végjelentése. Források felhasználása mellett összeállította Bogisich Károly főjegyző. Buda, 1873.; GÁRDONYI Albert: A főváros egyesítésére vonatkozó okmányok gyűjteménye. Bp. 1913.; Fő-zárszámadás Budapest Főváros illetőleg az ezen név alatt az 1872. XXXVI. törvénycikk alapján 1873. november 17-től kezdve egy törvényhatósággá egyesített Pest és Buda szabad királyi fővárosok valamint Ó-Buda mezőváros összes pénzkezelési ágazatairól 1873. évről. Bp. 1876. Egyéb feldolgozások: WILDNER StK 91/4. 9–59 p.; FLAXMAYER é.n.; KISS 1958. 19–34. p.; VÖRÖS 1978. 117–320. p.; LUKÁCS 1996.; CZAGA 1997.

² 1848: XXIII. tc. 25. §., 1848: XVI. tc. preambuluma. Vö.: SARLÓS 1976.; KAJTÁR 1992.; TRÓCSÁNYI 1911.